

VALORI BASARABENE

Academician **Victor SPINEI**, membru de onoare al AȘM
Academia Română

Împovărat de ani și de responsabilități, revin cu smerenie la locurile de care mă leagă sentimente speciale, greu de definit, greu de exprimat. De responsabilități mă voi decupla prin voința mea sau a altora, însă acumularea de primăveri va fi imposibil de anihilat. Pe măsura ce se scurg anii cu care m-a învrednicit Cel de Sus, gândurile mă poartă obsesiv spre ținuturile de obârșie, spre părinții și strămoșii trecuți la cele veșnice, îndemnându-mă să cântăresc cu dreaptă chibzuință, dar și cu anxietate, dacă ceea ce am înfăptuit cu osârdie până la ceasul de astăzi mă face demn de așteptările investite în mine. Dacă, printr-un miracol, ei ar putea asista la momentul festiv găzduit în prestigiosul lăcaș academic în care ne aflăm, ar încerca poate un sentiment de plenitudine. Acest proces afectiv îl împărtășesc și eu cu fiecare fibră a sufletului și aș dori să mărturisesc cu întreaga sinceritate că distincția acordată acum de conducerea Academiei de Științe a Republicii Moldova, la fel ca și titlul de *doctor honoris causa*, decernat de Universitatea de Stat a Moldovei în anul 2005, reprezintă unul dintre cele mai prețioase semne de considerație profesională teaurizată de când trudesec în serviciul muzei Clio.

Asemenea distincții au poate rostul de a măguli orgoliile și ambițiile. În urmă cu peste trei decenii, aflându-mă în compania lui David Prodan, mi-am permis să taxez în termeni depreciativi imaginea confrăților excesiv de veleitari. Magistrul mi-a replicat prompt, subliniind că ambițiile fac posibile realizările de substanță. Aveam să reflectez mai târziu la esența verdictului ilustrului istoric clujean, ajungând să-mi însușesc opinia potrivit căreia fără dorința arzătoare de a accede spre împliniri consistente și fără tenacitate performanțele erudiților, la fel ca ale tuturor categoriilor profesionale, au puține șanse de finalizare, chiar în condițiile dotării intelectuale superioare și a conjuncturilor favorabile. Transgresând reflecția spre alt palier, s-ar putea conchide că fructificarea ambițiilor și a vanităților sunt pregnant facilitate de quantumul investiției de pasiune către demersul vizat, pentru că una este să tinzi către anumite rezultate numai din rațiuni legate de ascensiunea spre poziții sociale elitiste și alta este să-ți propui perfecțiunea profesională din spirit nematerialist, în folosul unei discipline sau al comunității. Din acest punct de vedere mă pot considera, la fel ca multe personalități aici de față, un privilegiat, pentru că nu

am cotate niciodată travaliul intelectual drept o povară, ci ca un real agreement, pentru satisfacerea căruia timpul disponibil mi-a fost întotdeauna insuficient și căruia i-am jertfit fără regrete alte pasiuni.

De regulă, nu agreez să devin subiect în conclavurile festive fie spontane ori, cu atât mai mult, premeditate. De aceea, nu-mi sărbătoresc zilele de naștere sau onomastice, dar uneori nu mă pot totuși sustrage unor conjuncturi ocazionale. Mă limitez doar să adresez pios mulțumiri Ființei Supreme că mă ține în viață sănătos alături de cei dragi. În mod constant, chiar dacă celebrările sunt de natură să mângâie orgoliile, convenționalismul lor escamotează cusururile și neîmplinirile, ceea ce este de natură să aducă prejudicii persoanelor elogiate lipsite de simțul realității. Iorga avea deplină dreptate când conchidea: „Mai bine o muștrare frumoasă decât o laudă proastă”.

Precum o bună parte a Domniilor Voastre sunteți la curent, descind dintr-o familie cu rosturi adânci în trecutul Basarabiei. De curând, fără să mă preocupe în mod special parcursul existențial al strămoșilor, mi-a fost dat să aflu lucruri noi despre unii dintre aceștia. Chiar din *laudatio* prezentată de președintele Academiei de Științe a Moldovei, Gheorghe Duca, am luat cunoștință că unchiul bunicii mele dinspre mamă, Sergiu Niță, parlamentar și ministru de stat pentru Basarabia în guvernul Averescu, a coordonat grupul de inițiativă pentru înființarea Teatrului Național din Chișinău, ce avea să fie inaugurat în toamna anului 1920. Tot în cursul acestei săptămâni, tânărul cercetător dr. Mihai Tașcă, de la Institutul de Cercetări Juridice și Politice din Chișinău, m-a informat că a depistat în arhivele textului interogatoriului la care a fost supus de NKVD în 1940 fratele tatălui meu, Pavel, de unde rezultă că acesta, la numai 19 ani, s-a înrolat în 1918 în armata generalului alb-gardist Denikin și apoi în armata comandată de generalul Vranghel, angajate în războiul civil împotriva oștilor bolșevice. În urma înfrângerii trupelor alb-gardiste, Pavel Spinei a reușit să revină în Basarabia de-abia în 1922, după o dramatică odisee, dar, din momentul arestării sale de NKVD, familia i-a pierdut urma, fiind probabil executat sau deportat în Siberia.

În vremuri îndepărtate, spre sfârșitul Evului Mediu, strămoși de-ai mei locuiau pe ambele maluri ale Prutului, dar după raptul Basarabiei comis de Imperiul Rus și-au cantonat lăcașele aproape numai în spațiul

pruto-nistrean. De aici îmi provine în mod firesc afinitatea către locurile unde mi-au sălășluit bunicii și părinții. Nostalgia lor pentru ținuturile pe care au fost siliți să le abandoneze în urma expansiunii sovietice mi s-a transmis în mare măsură.

Pe lângă trauma deznădăcinării, mi s-a inoculat o acută repulsie față de abominabilele nedreptăți comise asupra unor colectivități de oameni simpli, care au semănat jertfe, suferințe și împilări. Nu m-am simțit lezat atunci când conaționali mei au fost obligați să recite poeziile lui Pușkin sau Esenin și să citească romanele lui Tolstoi sau Dostoievski, pentru care am o imprescriptibilă venerație, dar am fost profund afectat că o vreme au trebuit să amuțească vocile lui Mihai Eminescu, Alexei Mateevici și Tudor Arghezi, că s-a încercat sugrumarea identității naționale și abjurarea tradițiilor strămoșești.

După deceniile postbelice de tristă amintire, dobândirea statutului independent al Republicii Moldova – chiar într-o formă estompată de ingerințe externe – a marcat un viguros reviriment al dimensiunilor spirituale și al idealurilor patriotice, o stopare a colonizării cu elemente alogene nereceptive la aspirațiile și cutumele autohtone și promoatoare ale intereselor străine. Ca pretutindeni în jumătatea răsăriteană a Continentului, desprinderea de marasmul comunist s-a produs cu mari dificultăți și sacrificii: rănilor vechi au fost parțial tămăduite, dar s-au deschis altele noi, greu de vindecat pe fondul incertitudinilor, angoaselor și discordiilor.

Dincolo de convulsii și neîmpliniri, fibra viguroasă a românismului, călită în înfruntările cu loviturile destinului, nu s-a lăsat strangulată. Românismul din Basarabia a generat și generează valori în cele mai variate domenii ale științei și culturii.

Fără să fi avut răgazul și competența de a întreprinde o riguroasă trecere în revistă a celor mai predominente personalități propulsate din meleagurile est-moldave, mi-aș asuma, cu riscurile de rigoare, misiunea de a face o sumară și selectivă enumerare, avertizând că va fi dificilă detașarea de anumite criterii subiective.

Renumitul strateg, distins pe câmpurile de luptă de la Mărăști și Oituz din Primul Război Mondial, generalul și ulterior mareșalul Alexandru Averescu, era născut în satul Babele de lângă Ismail. Succesele militare i-au pavat drumul de la tranșee spre portofoliul de prim-ministru și spre președinția Partidului Poporului. După ce s-au remarcat drept militanți de seamă ai mișcării de eliberare națională, basarabenii Pantelimon Halippa, Ion Inculeț, Ion Pelivan, Anton Crihan etc. au dobândit, de asemenea, responsabilități importante în viața politică a României Mari.

Nu am căderea să mă lansez în considerații referitoare la domeniile tehnice și să avansez ierarhii valori-

ce în sfera fizicii, chimiei, a ramurilor ingineresti etc., dar în cercurile intelectuale de o parte și de alta a Prutului s-au vehiculat aprecieri privind prestațiile profesionale de înalt nivel ale unor personalități plurivalente din lumea academică și universitară de la Chișinău, dintre care am reținut numele biologului Alexandru Jucenco, al fizicianului Andrei Andrieș, al chimistului Gheorghe Duca, al fizicianului Ion Tighineanu, al biologului Maria Duca etc.

Evocarea performanțelor științifice ale lui Piotr / Petru Kapița mi-a trezit curiozitatea în ceea ce-i privește originea, conștientizând că numele său transmis în grafie rusească ascunde derivarea din termenul românesc „căpiță”. Consultarea unor enciclopedii rusești și străine m-a edificat că savantul laureat al Premiului Nobel în anul 1978 s-a născut la Kronstadt în 1894, fiind fiul inginerului militar Leonid Căpiță (Kapița), originar din Basarabia. Unii membri ai Academiei Române, care au avut ocazia să-l întâlnească la congrese internaționale cu multe decenii în urmă, mi-au relatat că s-au întreținut cu ilustrul fizician în românește, limbă pe care o vorbea însă cu anumită dificultate, fiind înțesată de calcuri rusești. La fel ca și ieșeanul George Emil Palade, aureolat cu Premiul Nobel în 1974, care și-a desăvârșit studiile în străinătate, și anume în Statele Unite ale Americii, unde s-a și stabilit, Piotr / Petru Kapița s-a specializat la Universitatea din Cambridge, unde a avut șansa să lucreze cu celebrul fizician Ernest Rutherford. Din păcate, armătura tehnologică disponibilă în România și Republica Moldova nu permite în prezent performanțe științifice de anvergură mondială, de aceea țintirea la decernarea unui Premiu Nobel intră în sfera visurilor fantasmagorice. Dacă autoritățile de pe ambele maluri ale Prutului ar avea ambiția să ridice nivelul științelor tehnice în propriile țări, ar trebui să prevadă investiții masive în această direcție esențială pentru progresul societății, dat fiind că în momentul de față cele două state românești se află printre ultimele în Europa în privința cuantumului finanțării cercetării, iar pregătirea cadrelor de specialitate la o ștachetă elevată este impardonabil neglijată.

Un spectru mai puțin tenebros se profilează în domeniul artelor și culturii, unde realizările depind prioritar de talent și stăruință și într-o măsură ceva mai limitată de investițiile pecuniare ale organismelor statale, care evident nu trebuie să rămână imune la apariția veleităților artistice ce conferă individualitate orizonturilor naționale. Poate tocmai de aceea, foștii stăpânitori străini ai Basarabiei și Republicii Sovietice Socialiste Moldovenească nu numai că nu au sprijinit, dar chiar au făcut eforturi pentru a înăbuși aspirațiile spre reliefația spiritualității comunităților autohtone. O comparație între realitățile din teritoriile românești

dintre Prut și Nistru și acelea din Transilvania și Bucovina din cursul secolului al XIX-lea ar conduce la concluzia că statele acaparatoare au acționat direct sau indirect în sensul deznaționalizării localnicilor, dar, în vreme ce Imperiul Habsburgic a întreprins reforme benefice pentru dezvoltarea globală a teritoriilor anexate, măsurile adoptate în acest sens de Imperiul rus în Basarabia nu s-au soldat decât cu rezultate modeste. Pe de altă parte, cu toate că românii din Imperiul Habsburgic au fost frustrați de numeroase drepturi cetățenești, mai cu seamă după instaurarea dualismului austro-ungar, ei au avut posibilitatea să-și creeze anumite instituții proprii și o intelectualitate de bună condiție, ceea ce administrația țaristă nu a permis în Basarabia. Nu se poate tăgădui însă faptul că autoritățile sovietice au demarat după Cel de-al Doilea Război Mondial măsuri utile pentru stimularea unor ramuri ale științei, meritorie în această direcție fiind înființarea la Chișinău, în 1946, a unei baze și, ulterior, a unei filiale a Academiei de Științe a URSS-ului. Aceste inițiative s-au derulat la scurtă vreme după ce zeci de mii de oameni nevinovați au fost persecutați, torturați și deportați, după ce alte zeci de mii au fost silite să-și părăsească locurile de obârșie, după ce intelectualitatea locală a fost practic suprimată, după ce s-a instalat un crunt regim represiv, fără echivalent în epoca modernă. Nu există nicio îndoială că prețul plătit pentru tehnologizare a fost extrem de scump.

Precum afirmam anterior, vârtoarea vremurilor nu a fost în măsură să depotențeze fermentul valorilor românismului basarabean. Multe dintre acestea au dobândit o largă recunoaștere internațională.

Dintre cele pe care am avut șansa să le cunosc mai îndeaproape, gândurile mi se îndreaptă spre personalitatea covârșitoare a lui Eugen Coșeriu, născut în 1921 în comuna Mihăileni, din fostul județ Bălți. După ce a urmat liceul la Bălți și studiile universitare la Iași, Roma și Milano, a profesat la universitățile de la Montevideo, Bonn și Tübingen. În această din urmă localitate l-am întâlnit pentru prima dată în decembrie 1990, iar ilustrul savant m-a învrednicit cu o atenție deosebită probabil tocmai pentru că descindeam din meleguri apropiate, de care își amintea cu afecțiune. Am satisfacția că lista de lucrări și *curriculum vitae*, pe care i le-am solicitat, au constituit suportul acordării titlului de *doctor honoris causa* al universităților din Iași și Chișinău în 1992 și, respectiv, în 1993. Cu aproape alte 50 de titluri similare a fost onorat la diverse așezăminte de învățământ superior din toate continentele, zeci de lucrări i-au fost traduse și publicate în limbile importante ale mapamondului, iar când a pășit într-un marcant moment aniversar i s-au consacrat nu mai puțin de cinci volume omagiale, performanță neegalată

de niciun alt savant român. În tratatele dedicate unui lung cortegiu de probleme fundamentale ale lingvisticii europene a abordat în mod firesc și probleme legate de evoluția limbii române, considerată unitară de la Nistru până la Tisa, concluzie omologată, de altfel, de absolut toți marii specialiști ai domeniului. De aceea, provoacă stupefiere și oripilare faptul că mai există specii de homunculi, care, cu toate că nu descind din hățșurile pădurilor ecuatoriale ale Amazoniei sau ale Africii, ci din plaiurile armonioase răsfirate între Prut și Nistru, se erijează în susținători ai separării limbii moldovenești de limba română. Dacă am luneca pe toboganul unor astfel de elucubrații, nu ne-ar mai rămâne decât să repudiem creația lui Eugen Coșeriu – unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai lingvisticii mondiale, autodesemnat „român moldovean” –, precum, de ce nu, și a românofililor Mihai Eminescu și Nicolae Iorga.

Definirea conceptelor de limbă și dialect intră în competența exclusivă a specialiștilor, nu a politicienilor, care au o altă menire publică, stabilită prin prescripțiile constituționale. În anturajele diplomatice se operează uneori cu tranzacții, concesiile sau duplicități, ceea ce este incompatibil cu demersurile savante, iar ingerințele persoanelor cu atribute în organismele guvernamentale sau parlamentare în chestiuni de acest gen reflectă superficialitate și insolentă. Problemele de ordin științific rămân apanajul celor cu pregătire de specialitate și nu se tranșează nici prin sentințe dictatoriale și nici prin votul așa-numit democratic al unor mulțimi neinițiate.

Din șirul vrednicilor creatori basarabeni nu pot fi omiși marii poeți Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Ion Hadârcă, Nicolae Dabija – care continuă spiritul tradițiilor ilustrate de Alexei Mateevici –, nici binecunoscuții romancieri Constantin Stere, Paul Goma și Ion Druță, reputații critici și lingviști Mihai Cimpoi și Vasile Bahnaru, rigurosul specialist în știința dreptului internațional Ion Guceac. În publicistica românească se va înscrie cu litere aurite periodicul „Literatură și artă”, gestionat de maestrul Nicolae Dabija, însumând nu numai valențe ale harului scriitoricesc, ci și pe acelea de tribună a aspirațiilor patriotice, exprimate cu luciditate și intransigență încă în vremuri tulburi, când însăși integritatea fizică a colaboratorilor săi era periclitată.

Ca iubitor de muzică – singura pasiune extraștiințifică pe care îmi permit să o cultiv –, îmi exprim întreaga considerație pentru talentul și disponibilitățile componistice ale lui Eugen Doga, ale cărui piese simfonice am avut ocazia să le audiez recent la Ateneul Român și sub cupola Academiei Române din București. Îmi stăruie și acum în memorie melo-

diile inspirate și calde, cu epatantă vibrație patriotică, ale mult regretaților soți Doina și Ion Aldea-Teodorovici. Am admirat și admir constant autenticitatea și harul interpretării cântului popular, cu o măiestrie greu comparabilă, de către consăteanca mea din Lozova, Olga Ciolacu.

Basarabia a dat și mari voci în domeniul muzicii de operă. Maria Cibotari, născută la Chișinău în 1910, a avut o carieră strălucită la Viena și în alte faimoase centre europene, cucerind admirația lui Richard Strauss, cel mai mare compozitor din prima jumătate a secolului al XX-lea. O carieră de excepție a avut și Maria Bieșu, aplaudată în multe teatre lirice ale lumii, iar de curând o nouă stea pe firmamentul operei se profilează a fi Valentina Naforniță, originară din Glodeni, căreia, la numai 30 de ani, i se atribuie roluri de primadonă în repute scene din Europa.

Nu ar fi poate lipsită de interes reamintirea faptului că mulți reprezentanți de seamă ai scrisului istoric care au activat în România – mai demult sau mai de curând – sunt originari din Basarabia, amintindu-i în acest sens pe Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ștefan Ciobanu, Alexandru Boldur, Gheorghe Bezviconi, Alexandru Gonța, Alexandru Andronic, Emilian Bold, Leonid Boicu, Ioan Agrigoroaie, Leon Șimanschi, Marius Porumb etc., ale căror sinteze monografice au contribuit substanțial la sporirea prestigiului istoriografiei naționale.

Tot din Basarabia provin înalții ierarhi Antonie Plămădeală, Nestor Vornicescu – consăteanul meu – și Antim Nica, care, datorită vredniciei lor în rosturile profesionale și cărturărești, au urcat trepte marcante pe scara duhovnicească după cel de-al Doilea Război Mondial.

Apropiindu-mă de sfârșitul alocuțiunii, îmi face plăcere să relev pregnantele succese obținute în câmpul muncii de cercetare de branșa istoricilor în ultimul sfert de veac. Unele realizări, circumscrise mai cu seamă arheologiei preistorice și valorificării izvoarelor medievale, în mai mică măsură aflate în vizorul cenzurii comuniste, au fost posibile și în anii postbelici datorită profesionalismului cercetătorilor. În schimb, atunci când s-a demarat întocmirea exegezelor sintetice, acestea au trebuit să-și cameleonizeze interpretările după canoanele ideologice prestabilite la Kremlin, la fel ca în toate țările est-europene cu regimuri dictatoriale.

În ciuda deceniilor de pervertire flagrantă a adevărului istoric, noile generații de istorici basarabeni – confruntate cu oportunitatea de a crea într-un climat debarasat de dogme paralizante – au depășit etapa ezitărilor și au abandonat operativ clișeele desuete ale vechii istoriografii marxist-leniniste, elaborând lucrări bazate pe un fond documentar vast, tâlmăcit cu rigoare și sagacitate. Numărul lor este semnificativ și încerc

o reală satisfacție că pe mulți dintre colegii angajați la instituțiile academice, universitare sau muzeale i-am cunoscut personal, stabilind statornice și benefice raporturi profesionale.

Pe lângă cercetătorii și profesorii, ale căror roade științifice i-au impus peren în istoriografia națională, s-a format o pleiadă de tineri animați de pasiune și dotați cu vocație pentru cunoașterea și interpretarea faptelor din trecut, cu voință implacabilă de a se evidenția, ce ne alimentează speranța și chiar garanția că domeniul istoriei se va bucura de o investigare competentă și în viitor. O misiune foarte importantă a reprezentanților istoriografiei de pe ambele maluri ale Prutului va trebui să fie drenată spre impulsționarea contactelor de cooperare cu cercurile științifice cele mai elevate de dincolo de hotare, întrucât multe dintre aspectele relevante ale trecutului geto-dacilor, daco-romanilor și românilor au rămas în anticamera interesului autorilor tratatelor tipărite în străinătate, iar lucrările cercetătorilor români, chiar cele neafectate de vulnerabilități incomode, nu se bucură de audiența dorită.

Consider că în această privință cele două Academii românești au datoria de a se implica direct, spre a identifica cu celeritate soluțiile ameliorative cele mai pragmatice. De altfel, țin să apreciez că între organismele noastre academice se derulează o colaborare eficientă pe multiple paliere științifice și culturale, personalităților de prim rang din cadrul conducerii Academiei de Științe a Republicii Moldova, precum academicienii Gheorghe Duca, Ion Tighineanu și Ion Guceac, cu care am avut cinstea să cooperez productiv în ultimii ani, revenindu-le în acest sens merite particulare. O cooperare fructuoasă s-a statornicit și cu istoricii coopțați drept membri ai Academiei – Demir Dragnev, Andrei Eșanu și Valeriu Pasat –, dar mai cu seamă cu directorul Institutului de Istorie, Gheorghe Cojocar, cu care am demarat o suită complexă de proiecte comune.

Cordiale mulțumiri și întreaga recunoștință diriguitorilor înaltului for academic de la Chișinău pentru prestigioasa distincție acordată în urmă cu câteva luni, dar înmănată astăzi într-un cadru festiv, moment ce mi se configurează drept o dată biografică memorabilă! Calde mulțumiri și distinsei asistențe compusă din colegii de breaslă și din reprezentanții obștei lozovene, prezenți aici în frunte cu inimosul primar Lilian Botnaru, cu marea solistă Olga Ciolacu și cu harnicul arheolog Ion Ursu!

*Alocuțiune rostită
cu prilejul înmânării oficiale a distincției
de membru de onoare al Academiei de Științe
a Moldovei. Chișinău, Sala Azurie a AȘM,
25 octombrie 2018.*